

ISSN 2181-6875

**BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTI**

4/2016

Научный вестник Бухарского государственного университета * Scientific reports of Bukhara state University

ЕСТНИК
бходимо
О, ученая
виде) в
Объем
лучерья

AZIZ MUALLIFLAR VA JURNALIMIZ MUSHTARIYLARI

ипдаги
внения
задача.
state of
ва учук
ия для
бласти
ре are
angular

"BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI" JURNALI - SIZNING DOIMiy HAMKORINGIZ!

мосферы
кого слия
- С. 841 -
27.05.82
методом
создания
1987. - С.
эг, 2003
рецензии
горам не
запросы
юдробно

**"BUXORO DAVLAT
UNIVERSITETI ILMIY
AXBOROTI"**

Jurnali Buxoro davlat
universiteti Nashriyot
bo'limida sahifalandi.

Tahririyat manzili:

Buxoro, 200117
Buxoro davlat
universiteti, bosh bino,
2-qavat 208-xona.
Nashriyot bo'limi.
Тел: 0 (365) 221-30-32
<http://www.buxdu.uz>
e-mail:
tahririyat12@umail.uz

Boshishga ruxsat etildi.
19.12.2016 y. Qog'oz bichimi
60x84, 1/8. Tezkor bosma
usulida bosildi. Shartli bosma
tabog'i - 25,30.
Adadi 130
Buyurtma № 55
Bahosi kelishilgan narxda.
"ODIL AHMAD" X.K.
bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Buxoro sh.
A. Gijduvoniy ko'chasi, 5-uy.

Ёни ҳаёт ва табиатнинг ўзи қандай бўлса, шундай ёзиш манераси. Музработ даштлари, ҳухитанг тоғлари, Зарабоғ, Пошхурд, Вандоб каби тоғлар оралиқларидаги қадим-қадим ёшлоқлардаги табиий минг йилларча устивор бўлган ҳаёт тарзи қандай эса шундай чатма услуб.

Нодир воқеалар ва қисматлар тугунларини бир-бирига табиий ўнгаштириб, бирдан кинчисини худди илгирга илгандай тортиб чиқариб борадики, ўқувчида рostaкам қизиқиш ригонади, у бошини кўтармай воқеалар, тақдирлар оқими пўртаналарига сел оқизган ёққдай шўнгиб кетади" [6].

Ҳақиқатдан ҳам, Норматов ижодида характер чизишнинг ўзига хос йўлини, усулини тизатиш мумкин. Бу усул турли бадиий воситалар қаторида янги аҳамият касб этади ва тўдиради.

АДАБИЁТЛАР

1. Delaney Denis. Fields of vision. – Longman, 2003. – 42 p.
2. Quronov Dilmurod. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Abdulla Qodiriy, 2004. – 71 b.
3. Aristotle. The Poetics. A Translation by S.H. Butcher. – Pennsylvania, A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2000. – 11 p.
4. Голсуорси Жон. Адабиётда характер яратиш // Жаҳон адиблари адабиёт ҳақида. – Тошкент: Маънавият, 2010. – Б. 389.
5. Норматов Нодир. Рўзи Чориевнинг сўнги васияти. – Тошкент: Санъат, 2008. – Б. 264.
6. Гафуров Иброҳим. Нодирнинг Ойтоши ёки Сурхон руҳи // "Ўзбекистон адабиёти ва санъати" газетаси. – 2010. – 24 декабрь. – 2-сон.

ДК 821.512.133'373.7:811.111.

"БОБУРНОМА"ДАГИ АФОРИЗМЛАРНИНГ ИНГЛИЗЧА ТАРЖИМАЛАРДА АКС ЭТИШИ

Тешабоева Зиёдахон Қодировна

ДДЖТУ Таржимашунослик назарияси ва амалиёти кафедраси ўқитувчиси, мустақил тадқиқотчи

Таянч сўзлар: "Бобурнома", таржима, тарих, мақол, афоризм, табдил, услуб, таржимон, бадиий асар, автор.

Ключевые слова: "Бабур-наме", перевод, история, пословица, афоризм, интерпретация, стиль, переводчик, литературный текст, автор.

Key words: "Boburnoma", translation, history, proverb, aphorism, interpretation, style, translator, literary text, author.

Ушбу мақолада "Бобурнома"даги афоризмларнинг инглизча таржималари ҳақида фикр юритилади. Таржималар тарихи ва таржимонларнинг услуби ўрганилиб, таржима вариантлар ва афоризмларнинг адекват таржималари белгиланади.

В данной статье рассматриваются афоризмы в произведении "Бабур-наме" и их переводы на английский язык. Исследуются методы переводчиков и история перевода. Также определяются варианты переводов и адекватные переводы афоризмов.

This article deals with the aphorisms of "Boburnoma" and their translations into English language. The translation history and translators' methods are investigated. The translation varieties and the adequate translations of aphorisms are determined.

Кириш. Бадиий асарда ифодаланадиган мақоллар, маталлар ва фразеологик бирликлар халқнинг маънавий бойлигидир. Мақол даражасига етмаган бўлса-да, бадиий асарда ифодаланган афоризмлар ўзига хос хусусиятга эга бўлиб, автор уни қўллаш орқали ўқувчига ўзининг ўй-фикри, персонажларга нисбатан баҳо муносабатини ифода этади.

"Бобурнома"да фразеологик бирликларнинг ифодаланиши қаторида қирққа яқин мақол, матал ва афоризмлар мавжуд бўлиб, улар тарихий шахслар характери ни образли ёритиб бериш учун муаллиф томонидан қўлланган. "Бобурнома" хусусан инглиз тилига кўп мартаба таржима қилиниб, Европа олимларининг диққат-эътиборини тортган. У дастлаб Европа олимлари томонидан тижорий мақсадда ўрганилган бўлса-да, кейинчалик адабий нуқтаи назардан ўрганилган. Асарни тадқиқ этиш шу даражага етдики, у таржималар тарихини даврма-давр бошидан кечириб борди.

"Бобурнома"нинг дастлабки таржимони инглиз шарқшунос олими Жон Лейдендир. Таржимашунос олим Жон Лейден асарни инглиз тилига таржима қилишга киришиб, уни якунига етказа олмай ҳаётдан бевақт кўз юмади. Бу пайтда "Бобурнома"нинг таржимасини у билан бир вақтда бошлаган Вильям Эрскин асарнинг форсий вариантдан инглиз тилига таржима қилаётган эди. Баъзи маълумотларга қараганда бу икки таржимон бир-бирининг илмий фаолиятдан хабардор бўлмаган дейилади. Лекин, Ансоритдин Иброҳимовнинг "Бобурнома буюк асар" рисоласида таъкидлашича В. Эрскин Жон Лейденнинг таржима фаолиятдан бохабар бўлиб, ўзининг таржимасини нашр эттиришга шошилмай, балки асарни аслиятдан ўгирган Жон Лейден таржимаси билан солиштиришни афзал кўрган [2]. Унинг вафотидан сўнг В. Эрскин "Бобурнома"нинг Жон Лейден бажарган таржима нусхага эришган, уни яна қайта ишлаган. Вильям Эрскин Жон Лейденнинг машаққат меҳнатларини юқори баҳолаган ва ўзининг устози деб қабул қилган, натижада унинг хотираси учун "Бобурнома" таржимасини тўлиқ ҳолда 1826 йилда "MEMOIRS of ZEHIR-ED-DIN MUHAMMED BABER, EMPEROR OF HINDUSTAN" written by himself, in the Jaghatai Turki, and translated partly by the late John Leyden, Esq., M.D., partly by William Erskine. Printed by James Ballantyne and Co. Edinburg. London – 1826", - деган ном остида чоп эттирган [3].

Ж. Лейден "Бобурнома"ни аслиятдан инглиз тилига таржима қилган эди. В. Эрскин эса форсийдан инглиз тилига ўгирган. Шунинг учун тадқиқотларимизда учрайдиган икки исм Ж. Лейден ва В. Эрскин таржимаси дейилганда, икки автор ва яхлит бир таржима тарзида тушуниш керак.

Р.М. Калдикот (1879), Ф. Талбот (1909), Л. Кинг (1921), А.С. Бевериж (1921), В. Текстонлар (1996) ҳам "Бобурнома"ни инглиз тилига таржима қилишган. Амалга оширилган таржималар орасида Ж. Лейден – В. Эрскин (1826), А.С. Бевериж (1921) ва В. Текстонларнинг (1996) нашр қилинган таржималари олимлар томонидан нисбатан тўлиқ таржима деб қаралади. Таржиманинг йиллар орасидаги фарқлар ва таржимонларнинг турли таржима услубидан фойдаланганликлари, асарнинг адекват таржимасига эришишдаги сани-ҳаракатлари сезилади.

"Бобурнома" таржималарини қиёсан ўрганиш, уч турдаги инглизча: Ж. Лейден – В. Эрскин (1826), А.С. Бевериж (1921) ва В. Текстонларнинг (1996) вариантларида афоризмларнинг адекватларини белгилаш илмий ишнинг мақсадидир.

Муаллиф "Бобурнома"да келтирилган тарихий шахслар характери ни очиб беришда мақоллар ва маталларни ўз ўрнида қўллаб, эмоционал ҳолат, баҳо муносабат ва шахсга нисбатан фикр баёнини тасвирлайди. Масалан; ҳаётда содир бўлган, жон талвасасидаги навкарларига нисбатан Бобур қуйидаги афоризмни қўллаган:

**Агар сад сол мони ва-р яке рўз,
Бибояд рафт аз ин кохи дилафрўз.**

Афоризмнинг табдили бундай: *Агар юз йил ва агар биргина кун яшасанг ҳам, кўнгиш очувчи бу қасрдан кетиш керак бўлур* [2].

Агар юз йил ва агар биргина кун яшасанг ҳам, кўнгиш очувчи бу қасрдан кетиш керак бўлурнинг инглизча Ж. Лейден – В. Эрскин (1826), А.С. Бевериж (1921) ва В. Текстонларнинг (1996) таржималарида қай даражада акс этганлигини кузатамиз.

Ж. Лейден – В. Эрскин таржимасида: *Should a man live a hundred, may a thousand years, yet at last he ...* [3]. Мазмуни: *Гарчи инсон юз йил, балки минг йил яшаса, ниҳоят ... таржима ниҳоясига етмаган.*

С. Б
last noti
...бу жо
"Боб
Be it a h
йил яша
Лейд
юз йил
hundred
hundred
хисобига
ларнинг
С... Бев
тушунмо
шундай
тўлиқ б
афсусл
depart fr
Юқор
ва агар
таржима қ
leave thi
Яна
Хайдар М
ўнг кели
сон қоши

Афор
Булсин, б
тариқа п
Ушбу
uzbeks he
and went t
Every
Whetl
course of l
Мазму
изматим
оннинг о
Ҳамм
У соф
тарзини й
Ушбу афо
years after
St. Said Kh
"Every
Pure g
People
Мазму
изматим
Боришга м

С. Бевериж таржимасида: *If a man live a hundred years or a thousand years, at the end nothing ...* [1]. Мазмуни: Агар инсон юз ва минг йил яшаса ҳам, ниҳоят ҳеч нарса бу жойда ҳам таржима ниҳоясига етмаган.

"Бобурнома"нинг 1996 йилда амалга оширган сўнгги инглиз таржимони В. Текстонда: *Be it a hundred years or one day, in the end must depart from this noxious palace* [5]. Юз йил яшасанг ҳам, охири бир кун келиб, бу ҳалокат қасридан кетиш керак бўлур.

Лейден-Эрскин билан С. Беверижларнинг таржималари маъно жиҳатдан аслиятдаги *юз йил ва агар биргина куннинг бир-бирига зид бўлган, контраст маъносини қўллаб, a hundred years or a thousand years* – юз ёки минг йил, тарзида берган, юз йил – *a hundred, биргина кун – a thousand*га ўзгарган. Таржимада баъзи сўзларнинг йўқотилиш тасобиға экспрессив маъно кучайтириш билан иккинчи қисм тўлдирилади. Таржималарнинг кетма-кетлик, мазмунини қийслайдиган бўлсак, Ж. Лейден, В. Эрскин,

С. Беверижлар таржимани тугатмаган, аслият матнида таржимонлар учун тўшунмовчиликлар бўлгандирки, яқин бир асрдан сўнгги таржима С. Беверижда ҳам шундай ниҳоясига етказилмай қолган. Бироқ В. Текстон Бобур назарда тутган фикрни тўлиқ бўлмаса-да, якунига етказишга муваффақ бўлган. Муаллифнинг ачиниши, афсусланиши унинг қўллаган афоризм *Be it a hundred years or one day, in the end must depart from this noxious palace*да юзага чиққан.

Юқоридаги келтирилган мисоллар ва таржималарни ўрганган ҳолда биз *Агар юз йил ва агар биргина кун яшасанг ҳам, кўнгли очувчи бу қасрдан кетиш керак бўлурни* таржима қилишга уриниб кўрсак у: *Though a man lives a one or a hundred years, he must leave this much-admired palace one day*, – деб берилса мақсадга мувофиқ бўларди.

Яна бошқа бир мисолни олайлик Бобурнинг холаваччаси тарихшунос олим Муҳаммад Сайид Мирзога нисбатан қуйидаги афоризмни қўллаганда: *Отасини ўзбек ўлтургандин сўнг келиб, менинг мулозаматимда уч-тўрт йил бўлди, сўнгера ижозат тилаб, Қашқарга қайтиб қошига борди.*

*Боз гардад ба асли худ ҳамма чиз,
Зарри софию нуқраву арзиз.*

Афоризмнинг табдили: *Ҳамма нарса: Ҳоҳ соф олтин, ҳоҳ кумуш ва ҳоҳ кўргошин бўлсин, барибир ўз аслига қайтади.* Бу тарихда, дейдурларким, тойиб бўлуб, яхши тариқа пайдо қилибтур [2].

Ушбу парчанинг таржимаси Ж. Лейден – В. Эрскинда: *...after his father was slain by the Auzbeks he entered my service and maintained in it three or four years; he then took leave of me and went to Kashghar to the Khan; but as:*

Everything returns to its original principles,

Whether pure gold, or silver, or tin; It is said that he has now adopted a commendable course of life and become reformed. [3].

Мазмуни: *Отасининг ўзбеклар томонидан қатл қилинганидан сўнг менинг мулозаматимга кириб, икки-уч йил ишни бошқарди, кейин мендан рухсат олиб Қашқарга, қашқарнинг олдиға борди; лекин айтадиларки,*

Ҳамма нарса ўз аслига қайтади;

У соф олтин, кумуш, ё мис бўлса ҳам; У ҳақида айтишадики, ҳозирда яхши ҳаёт тарзини йўлга қўйган ва анча шаклланган.

Ушбу афоризмнинг таржимаси Сусанна Беверижда: *He was in my service for three or four years after the Auzbeks slew his father, then asked leave to go Kashghar to the presence of Si Said Khan.*

"Everything goes back to its source,

Pure gold, or silver or tin."

People say, he now lives lawfully (ta'ib) and has found the right way (tariqa) [1].

Мазмуни: *У отасининг ўзбеклар томонидан қатл қилдирилгандан сўнг менинг мулозаматимда икки-уч йил бўлди, кейин у Қашқарга Султон Сайидхон ҳузуринда бўлмоқ учун рухсат мендан сўради.*

*"Ҳамма нарса орқаға, яъни асл ҳолиға қайтади,
Соф олтин, ёки кумуш ёки мис бўлса ҳам."*

халқнинг маънавий қадриятларида мужассамдир. Уларни таржима қилишда калькаләш, эквивалентларини қўллаш, аналогларини топиш ва тасвирий таржима орқали адекват таржимага эришиш мумкин. Мумтоз асарларда қўлланган афоризмларнинг таржималарига эътибор қаратилса, таржимонлар аксарият ҳолларда сўзма сўз таржимадан фойдаланадилар, бу билан улар муаммони ечишнинг бирдан бир осон йўли деб қарашади. Чунки, аналогларини қўллаш ёки эквивалентларини қидириб топиш унчалик ишонарли эмас, яна бунинг учун унга алоқадор бир неча адабиётларни мутаола қилиб, манбалардан изланиш даркор. Айти пайтда таржима мукамал бўлиши учун бир келганда афоризмнинг маъносини тушуниш ҳам таржимонга анча мушкуллик туғдиради. Юксак интеллектуал, маънавий салоҳият соҳиби бўлган Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг "Бобурнома" асари ва унда қўлланган залворли афоризмлар ҳар қандай таржимонни шошириб қўяди. Қийин ҳолатта дучор бўлганда таржимон аслиятга қайта-қайта мурожаат қилиш ва ундан йироқлашмаслик энг мақбул ечим деб ўйлаймиз. Мақоллар, маталлар ва афоризм таржималари эса таржимондан катта маҳорат ва меҳнат талаб этадиган санъат даражасидаги тадқиқотдир.

АДАБИЁТЛАР

1. Beveridge, Anette Susannah. The Babur-nama in English. Emperor of Hindustan Babur. - London, 1921. - P. 880.
2. Иброҳимов А. Бобурнома – буюк асар. – Т.: Фафур Фулом, 2000. – 78 б.
3. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Тошкент.: Шарқ, 2002. – Б. 335.
4. John Leyden. Memoirs of Zehir-Ed-Din Muhammed Baber: Babur Emperor of Hindustan. - London, 1826. - P. 432.
5. Раҳмонов В., Муллахўжаева К. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. – Тошкент, 2008.
6. Саломов Ф. Тил ва таржима (бадий таржиманинг умумфилологик ва баъзи лингвистик масалалари). – Т.: Фан, 1966. – Б. 263.
7. Саломов Ф. Мақол ва идиомалар таржимаси. – Т.: ЎзФАН, 1961. – 169 б.
8. Саломов Г.Т. Лексико-фразеологические вопросы художественного перевода (принципы перевода пословиц, поговорок и идиом с русского на узбекский язык): Автореф. дисс. к.ф.н. – Ташкент, 1964. – 31 с.
8. Wheeler M. Thackston. The Baburnama. Memoirs of Babur, Prince and Emperor of Hindustan. – New York, 1996. – P. 554.

УДК 891.5-1/-8

РАҲНАВАРД ЗАРЁБ ҲИКОЯЛАРИДА УМУМБАШАРИЙ МУАММОЛАР ТАЛҚИНИ

Кабирова Наргиза Кахрамоновна

Тошкент давлат шарқшунослик институти Эрон-Афгон кафедраси ўқитувчиси

Таянч сўзлар: мудҳиш қисмат, пейзаж, адолатсизлик, хроникал, консентрик, конфликт, сюжет, симпатия, антипатия.

Ключевые слова: ужасная судьба, пейзаж, несправедливость, хроникальный, концентрический, конфликт, сюжет, симпатия, антипатия.

Key words: awful destiny, landscape, injustice, chronical, concentric, conflict, plot, sympathy, antipathy.

Бу мақолада Раҳнавард Зарёбнинг "Қарғишга учраган шаҳар" ва "Фарёд" номли ҳикояларидаги сюжет линияси таҳлил қилинади. Ҳикоя ҳали ҳаётнинг қийинчиликларини татимеган содда боланинг тилидан баён қилинади. Аммо, бу содда баён замирида афгон жамиятининг аччиқ ҳаётини муаммолари ўз инъикосини топади.

В статье дан анализ сюжетов произведений Раҳнаварда Зарьяба "Проклятый город" и "Зов" о тяжелой жизни афганского общества. Повествование ведется от лица ребенка, который, в силу своего возраста, не может дать реальной оценки происходящего.